

(Folytatás az előző oldalról)
tanyin Nyikolajevics nagyherceg, a cár terveit maximálisan támogató, progresszív államférfi, vagy a rendkívül művelt Jelena Pavlovna, az uralkodó nagynénje, akinek a szalonja talán a kor legfontosabb társasági köre volt. A fiatalabb bürokraták informális keretek között találkozhattak itt az idősebb, rangos hivatalnokokkal, s társaság-

ban vitathatták meg a különböző reformterveket.

De említhetném az orosz közművelődési viszonyokat, az egészségügyi ellátás megszervezését tárgyaló izgalmas fejtegetéseket, az urbanizáció orosz, illetve európai útjának párhuzamaira rámutató lapokat, vagy akár az infrastruktúra korszerűsítését, az út- és vasútépítés, a távírdák sze-

repét bemutató bekezdéseket. A tekintélyes forrás- és szakirodalmi anyagot mozgó, olvasmányos kötet lapjain élénk tárul az orosz reformkor heroikussága is. A nagy ívű tervek megvalósítása az elmaradott viszonyok közt megannyi akadályba ütközött: meg kellett küzdeni az óriási társadalmi dimenziótól, külső hatástól. A hatalmas, írástudatlan paraszti tömeg ellenállá-

sával, a korrupcióval. S bár a mai orosz viszonyokra természetesen nem utal konkrétan a kötet, mégis nehéz a kínálózó asszociációkat elhessegetni, amikor a szabadságjogok megadásáról, a politikai nyilvánosság tereiről, a cenzúráról olvasunk.

Balogh Magdolna

Osiris, 2017, 350 oldal, 3480 Ft

Könyv

Hidegvérű homunculusok

Noam Chomsky: *Miféle teremtmények vagyunk?*

■ Noam Chomsky korunk egyik legismertebb és legnagyobb hatású nyelvésze, filozófusa és politikai gondolkodója. A közügyek iránt fogékony értelmiségi mindegyiknél a baloldali politikai aktivistát látja benne, aki elszánt közéleti szerepvállalásával, heves globalizáció- és médiakritikájával a nyugati világot, kiváltképp az Egyesült Államokat ostromozza. Egy jóval szűkebb réteg a nyelvészet felől közelít Chomskyhoz, akinek a még kevesebbek érdeklődésére számot tartó filozófiai munkássága is számottevő.

A 89 éves philadelphiai gondolkodó legújabb könyvében arra vállalkozik, hogy felmutassa gazdag életművének legfontosabb eredményeit, téziseit összefoglalva pedig szilárd alapot kíván nyújtani olvasójának. Ahogyan a könyv címében feltett kérdés – a filozófia egyik fundamentális, közhelyszámba menő kérdése – sejteti, arra keresi a választ, hogy eredményei ismeretében mi tudható meg önnön természetünkről. Am Chomsky már a könyv elején elismeri, hogy ambiciózus vállalkozása eleve kudarcra van ítélve: „Nem áltozom magam azzal, hogy azt higgyem: képes leszek kielégítő választ adni.”

Hogy megtudjuk, miféle teremtmények vagyunk, Chomsky tudásunk, megértésünk határait vizsgálja, majd kilépvé a politika színpadára, teoretikus és gyakorlati aspektusból a közjó fogalmát firtatja. Végül pedig – még tágabban nyitva a vizsgálódás kapuit – a természet titkaira, misztériumára irányítja figyelmünket, különös tekintettel az elmefilozófia klasszikus témájára, a test-lélek problémára – s teszi ezt mindvégig elsősorban a nyelvész szemüvegén keresztül.

Chomsky munkássága alapvetően járult hozzá a 20. század elején a tengerentúlon domináló pszichológiai és nyelvészeti irányzat, a *behaviorizmus* népszerűsítéséhez. (Lásd korábbi interjúkat: „Az Európai Unió egy katasztrófa”, *Magyar Narancs*, 2014. március 6.) Az amerikai szerző specifikus biológiai-genetikai meghatározottságunkból, veleszületett képességeinkből, nem pedig viselkedésbeli külső megnyilvánulásainkból vagy társadalmi beágyazottságunkból indul ki. Az *innatizmus* hagyományához kapcsolódva úgy véli, létezik valami változatlan, valami örök az emberi természetben, valami olyan eredendő, biológiai adottságunkban

gyökerező, minden egyéni tapasztalatot megelőző képességünk, amely független mindennemű társadalmi dimenziótól, külső hatástól.

Ahogy egy lepke

Arisztotelésszel szemben, aki szerint az emberi nyelv „jelentéssel bíró hangként” értelmezhető, Chomsky úgy véli, közelebb jutunk a nyelv valódi mibenlétének megértéséhez, ha inkább „hanggal bíró jelentésként” ismerjük fel. Nézete szerint a nyelv nem valamiféle célt szolgál, ahogyan vitatható az a „látványos dogma” is, miszerint a nyelv lényege kommunikációs funkciójában állna. „A nyelvek nem emberek által megtervezett szerszámok, hanem biológiai létezők, olyanok, mint mondjuk a látási, az immun- vagy az emésztőrendszer” – írja. Ahogy tehát egy lepke szárnyának színvilágát, struktúráját saját biológiai szervezetsége, genetikai készlete alakítja és határozza meg, hasonlóképpen a mi biológiai adottságunk, genetikailag determinált struktúránk az, amely eleve lehetővé teszi a nyelv használatát, mégpedig kreatív módon: véges számú nyelvi

elemből végtelen számú mondatot, szöveget alkothatunk. Biológiai-kognitív, veleszületett adottságunk és struktúránk biztosítja a közös nevezőt az egyes nemzetek nyelveiben előforduló analóg tulajdonságok és nyelvi struktúrák között; ez teszi lehetővé a nyelv esszenciális jellemzőit (ezt Alapvető Tulajdonságnak hívja), egyetemes tulajdonságait (Egyetemes Nyelvtanát) és különböző képességeit.

Okkal merülhet fel a kérdés, mit gondol vajon a nyelv kultúra-teremtő szerepéről, nyelv és kultúra, nyelv és kulturális név általános és egyedi viszonyairól, színváltásairól (például a nyelvromlásról), de e kérdések sajnos a levegőben lógnak. Ugyancsak

biológiai-kognitív, veleszületett adottságunk és struktúránk az, ami már eleve kijelöli a felmerülő ismeretelméleti problémák típusát is, megfogalmazásuk módjait és természetesen a lehetséges megoldások hatókörét. Ami e körön belül van, megoldható *rejtélyként* merül fel; ami viszont meghaladja kognitív képességeink határait, az minden valószínűség szerint az örök megismerhetetlenség homályába vesző *misztérium* marad.

Nem lehet nem elismerni: a *Miféle teremtmények vagyunk?* bőven teljesíti az érdeklődő olvasó azon óháját, hogy betekintést nyerjen az amerikai professzor sokszínű, szerteágazó gondolataiba, megismerkedve méltán elhíresült nyelvészeti felismeréseivel és újításaival, legfontosabb politikai nézeteivel, filozófiai tépelődéseivel. Nem árt azonban tudnunk, hogy a hivatkozásokban, idézetekben gazdag kötet nem bölcséleti, hanem alapvetően tudományos mű, amely abban a szellemben fogant, amely a filozófiára mint

diszciplínára, egymással nem feltétlen érintkező részdiszciplínák összességére tekint. Szemben a metafizikai hajlamoktól hajsolt, sokszor spekulatív tündésekkel terhes kontinentális filozófiával, a filozófia felfogásának ezen szemlélete elsősorban az angolszász nyelvterületen honosodott meg, és dívik a mai napig. Számos releváns és még több kevésbé releváns, izgalmas és kevésbé izgalmas filozófiai (vagy annak tartott) problémának a végeláthatatlan tűnő iterációja és minuciózus, kizárólag racionális-logikai elemzése jellemzi, elsősorban a szakfolyóiratokban, tudományos berkekben. Mármost ennek a körülménynek a figyelembevételével felébred a fanyar gyanú: vajon mennyire lehet kielégítő az a végeredmény (legyen az bármennyire is vállaltan töredékes), amelyet éppen az emberi természetre irányuló kérdésre kapunk?

Mert az embert hús-vér valóságában, test, lélek és szellem elmentmondásos egységeként látó, őszinte és szilaj igazságvágytól

fűtött olvasónak egyre inkább föl-tűnhet, hogy Chomsky könyve mennyire alkalmatlan a címben feltett kérdés megválaszolására. Chomsky valójában pusztán arra kíváncsi, hogy a nyelv bizonyos általa felismert univerzális tulajdonságaiból mi következik az emberi természetre nézve, mi-ben áll a nyelv és az emberi természet közötti kapcsolat, milyen politikai vetülete lehet mindennek, hol húzódnak megismerésünk határai. A sorjázó tudományos és filozófiatörténeti utalások, hivatkozások ellenére a vizsgálódás mindvégig szikáran tudományos és inkább horizontális irányú, és bár szédítően széles perspektívát fog át, nélkülözi azt a mélységet és intuíción, ami itt elengedhetetlen lenne.

A *Miféle teremtmények vagyunk?* patetikus felhangú kérdésre adott chomskyanus válasz filozófiai-antropológiai szempontból *megrökönyítően sekélyes*, kulturális szempontból *provinciális*. Ha komolyan azt szeretnénk kifürkészni Chomskyval, hogy vajon kifé-

lék-mifélék vagyunk mi, emberek, akkor bizony hopton maradunk. Csakhogy nem azért, amiért a szerző már az elején elismeri a vállalkozás kudarcát, hanem azért, mert az általa felvetett szempontok, a Descartes szellemei örökségét ápoló racionális argumentáció és az a fél lábbal az analitikus filozófiában, fél lábbal a filozófiai naturalizmusban gyökerező szellemtörténeti csapás, amelyen gyanútlan olvasóját vezet, eleve alkalmatlan e valóban komoly kérdés megválaszolására.

Nem érheti kifogás a nyomdai kivitel minőségét, ahogyan a fordítói munkát és a szöveg gondozását sem. A fordító számos, egy ízben pedig a szerkesztő kiegészítő, hasznos megjegyzése egyszerű segítik a megértést, igazolva azt a kiemelt figyelmet, amelyet Noam Chomsky gondolatai a fenntartások ellenére vitathatatlanul megérdemelnek.

Váradai Róbert

Fordította: Kisantal Tamás. Kossuth Kiadó, 2018, 216 oldal, 3490 Ft

ARTMAGAZIN
nyári különszám

Wes Andersonról, a 68-asok gyerekeiről, cukorgyarakról, édeskés gyerekábrázolásokról, múzeumok nyári programjairól, egy múzeumigazgató gyerekkoráról, dizájn-mesekönyvekről vagy arról, hogyan térképez fel a szemünk egy elékerülő képet.